

»Torej je vendarle res, da Angleži vračajo ...«

V Vetrinju je dr. Valentin Meršol odločilno prispeval, da Angleži civilnih beguncev niso vrnili v Jugoslavijo

V prejšnji številki Družine smo že napovedali odkritje doprsnega kipa dr. Valentinu Meršolu; to se bo zgodilo v soboto, 5. junija, ob 17. uri v Zavodu sv. Stanislava v Šentvidu nad Ljubljano. V soboto, 12. junija, ob 11. uri pa bodo dr. Meršolu odkrili spominsko ploščo v cerkvi v Vetrinju na avstrijskem Koroškem.

Dr. Valentin Meršol, rojen leta 1894 v Radovljici, je bil dijak Škofovih zavodov sv. Stanislava v Šentvidu, kjer je bil leta 1913 med tistimi, ki so prvi v zgodovini opravljali maturo v slovenskem jeziku. Bil je odličen učenec in za nagrado ga je škof Jeglič po maturi vzel s seboj v Lurd. Po izkušnji na bojiščih prve svetovne vojne je bil pet let v ruskih taboriščih, kjer je deloval v raznih bolnišnicah in na koncu doživel pretrese ruske revolucije. Po študiju medicine v Zagrebu in Pragi, kjer je doktoriral, se je kot študent Rockefellerjeve ustanove še dodatno izpopolnjeval na univerzi v Baltimoru. Kot zdravnik za nalezljive bolezni je deloval v raznih zdravstvenih ustanovah po Jugoslaviji. Med drugo svetovno vojno se je kot šef Leonišča konec leta 1944 izpostavil, ko je sodeloval pri zdravljenju in reševanju sestreljenega ameriškega pilota Mauricea Brasha.

Ameriškega pilota poročnika Mauricea Brasha so pred Nemci reševali domobranci. Med zdravljenjem njegovih opeklin v Leonišču se je v njegovo zgodbo vpletel tudi dr. Meršol. Brashovo letalo so Nemci sestrelili blizu Šentjakoba ob Savi 19. novembra 1944. Domobranci so letalca našli, ga nekaj časa skrivali v Mostah, ker pa je bil močno opečen, so ga skrivoma pripeljali k sestram v sanatorij Leonišče. Tam ga je zdravil dr. Janež Janež. Dr. Meršola, ki je dobro znal angleško, so prosili, da je z ameriškim pilotom opravil pogovore. Brash je vojno preživel in se kasneje zahvalil svojim reševalcem, ki so pri reševanju in skrivanju tvegali svoja življenja ter tudi življenja bližnjih.

»Posebno vas prosim, da blagovolite odrediti, da slovenski in drugi jugoslovanski civilni in vojaški begunci ne bodo vrnjeni v Jugoslavijo, ker bi bili tam zaprti, mučeni ali celo ubiti.«

Upraviteljico Leonišča sestro Akvino so na primer Nemci spomladi 1945 zaradi tega primera zaprti. Toda to še ni bilo dovolj, leta 1946 so jo zaprti tudi komunisti. Zgodbo o reševanju ameriškega letalca Brasha in Meršolovo vlogo pri tem je leta 2000 podrobno v *Zavezi* (št. 39) opisal Janež Grum.

Umik čez Karavanke

Po koncu vojne se je tudi dr. Meršol tako kot mnogi, ki se niso strinjali s komunistično revolucijo ali so se bali za življenje, umaknil čez Karavanke. Tako po prihodu na avstrijsko Koroško se je aktivno vključil v vlogo prevajalca, opravljal pa je tudi zdravniško službo med begunci.

Odigral je izredno pomembno vlogo v begunskem taborišču Vetrinju, kjer je reševal civilne begun-

ce pred vrnitvijo v Jugoslavijo, ki je bila pred tem že določena. Od 25. maja naprej je bil v Vetrinju predstavnik slovenskih civilnih beguncev pri kanadskem majorju Paulu H. Barreju, dobrodelnem oficirju, ki je od angleške vojaške vlade dobil nalogo skrbeti za hrano beguncem, za zboljšanje taboriščnih razmer pa tudi za njihovo varnost. Dogajanje je dr. Meršol opisal že leta 1945 v begunskem taborišču pri Lienzu, ko so bili spomini še zelo sveži, objavljeni pa so bili v *Koledarju Svobodne Slovenije* v Buenos Airesu leta 1951. Zato je najbolje, če prisluhnemo kar njegovim besedam.

Bilo je 31. maja 1945. Dr. Meršol je popoldne skupaj z majorjem Barrejem obiskal žensko bolnišnico v Podlublju. »Okrog 5. ure popoldne smo se vrnili v taborišče. Pri pisarni nas je čakal g. Krištof, tolmač pri Amesu, ki je sporočil, da naj major Barre čimprej pride h komandantu vojaškega taborišča, ker gre za vrnitev civilnih beguncev Slovencev v Jugoslavijo.

Tedaj sem prvič izvedel za nameru, da bodo tudi civilni begunci vrnjeni. Čim sem to slišal, sem dejal majorju Barreju: »Torej je vendarle res, da Angleži vračajo begunce v Jugoslavijo v mučenje in smrt? Prej so poslali vojake, zdaj pridemo pa še mi civilni begunci na vrsto. Doslej nismo verjeli, da so Angleži zmožni laži in varanja, dejstva pa to nečastno dejanje potrjujejo.«

Major Barre je na te besede prebledel in mi naročil, naj ga spremljam k poveljniku vojaškega taborišča. Ko smo prišli tja, me je major sprejel v pisarno poročnika Amesa, čeprav je ta želel, da bi se pogovarjal samo z majorjem, ker je zadeva tajna. Major mu je pojasnil, da sem voditelj taborišča in kot tak upravičen, da zvem vse, kar se tiče beguncev.

Nato je poročnik Ames vzel v roke neki dopis in rekel: »Imam odredbo, da se jutri, 1. junija, odpravi iz taborišča 2.700 slovenskih civilnih beguncev, in sicer 1.500 na postajo Pliberk, 1.200 pa na postajo Maria Elend. Pripravljene morajo biti že ob petih zjutraj za odhod.

Odpeljani bodo na tovarnjakih iz taborišča na imenovani postaji, kjer jih čaka vlak.«

Vloga majorja Barreja

Ko sem slišal to naročilo, sem se vmešal v razgovor in odločno rekel: »Angleži torej vendarle pošiljajo slovenske begunce v Jugoslavijo, v roke komunistom, ki jih po doslej prejetih poročilih ubijajo. Vaša odredba mi dokazuje, da so bili domobranci vrnjeni v Jugoslavijo kljub vsem zanikanjem in trditvam, da so odpotovali v Italijo. Nisem mogel in ne morem verjeti, da bi bili Angleži, ki so jih Slovenci tako cenili in hrepneli priti pod njihovo zaščito ter jim med sedanjno vojno reševali pilote, Angleži, ki sem jih v prvi svetovni vojni reševal in jim pomagal, zmožni, da svoje prijatelje, ki so nedolžni in

katerim so obljubili zaščito in pomoč, pošiljajo v smrt. Prosim Vas, gospod major Barre, da podvzamete vse korake, da se to v bodoče prepreči.«

Poročnik Ames je bil zaradi mojih besed nejevoljen in je jezno pripomnil, da je to odredba komandanta divizije in da se v to jaz ne smem vmešavati. Iz razgovora, ki je sledil med Amesom in majorjem Barrejem, sem razumel, da bi

4. junija 1945 je taborišča v Vetrinju obiskal maršal Harold Alexander, poveljnik zavezniških sil za Sredozemlje. Dr. Valentin Meršol (levo) mu je poročal o problematiki slovenskih političnih beguncev, Alexander pa mu je zagotovil polno zaščito.

po prvi begunski skupini prišle na vrnitev v Jugoslavijo še druge skupine slovenskih in ostalih jugoslovanskih beguncev v Avstriji, Nemčiji in Italiji.

Poročnik Ames je zahteval od majorja Barreja, naj izvrši povelje vojaške komande, major Barre pa je prosil, naj počaka, da gre on z menoj v Celovec na vojaško vlado, da posreduje.

Imel sem vtis, da je do tedaj tudi major Barre sam bil mnenja, da so bili domobranci poslani v Italijo, in da je danes prvič lahko jasno sklepal iz odredbe glede civilnih beguncev, da to ni res. Ker je bil avto g. Barreja pokvarjen, je dal Ames svoj avto na razpolago. Na poti v Celovec sem majorju Barreju očital, da so Angleži prelomili vse obljube in mednarodne obveznosti o azilu za begunce, ker so izročili domobrance in mnoge civiliste Jugoslovonom, ter ga rotil, naj pri vojaški upravi podvzame vse korake in napne vse sile, da preostali slovenski in jugoslovanski begunci, civilisti in vojaki ne bodo vrnjeni v Jugoslavijo. Major Barre je bil bled in silno razburjen. Videti je bilo, da ga je zadeva zelo pretresla. Po šesti uri zvečer sva se pripeljala na vojaško poveljstvo v Celovcu, kjer sva takoj odšla na oddelek za preseljene osebe. Tam naju je že čakal major Johnson, ki je bil telefonično obveščen, zakaj prihajava. Prosil sem ga, naj pomaga rešiti slovenske begunce, kar je po mojem mnenju dolžnost Angležev, saj so nas sprejeli pod svojo zaščito. Naročil mi je, naj počakam v predsobi, sam pa je z majorjem Barrejem odšel v pisarno. Čakal sem približno pol ure. Major Barre je od svoje strani podrobno informiral majorja Johnsona o celi zadevi in ga prosil, da ukrene vse, da se civilni begunci ne vrnejo nasilno v Jugoslavijo. Slišal sem telefonirati na več strani.

Nato me je major Barre poklical v pisarno. Major Johnson mi je po-

nudil stol, me par sekund molče gledal, nato pa rekel v prisotnosti majorja Barreja: »Odločili smo, da civilisti ne bodo poslani proti njihovi volji v Jugoslavijo. Samo tisti, ki to želijo, naj gredo.«

Zelo me je razveselila njegova izjava, ki je prišla zame skoraj nepričakovano hitro. Zahvalil sem se mu s prisrčnimi besedami, češ, da je s tem pomagal rešiti življenje in preprečil mučenje tisočev, da so raz-

gleškim poveljstvom. Kot zastopnik slovenskih beguncev vas sedaj prosim, gospod feldmaršal, za vašo dobrohotno zaščito in pomoč za Slovence, ki so prišli preko Karavanke, ker so antikomunisti, kakor tudi za ostale jugoslovanske begunce. Posebno vas prosim, da blagovolite odrediti, da slovenski in drugi jugoslovanski civilni in vojaški begunci ne bodo vrnjeni v Jugoslavijo, ker bi bili tam zaprti, mučeni ali celo ubiti. Na podlagi informacij, prejetih od oseb, ki so zbežale, vemo, da je mnogo slovenskih domobrancev, ki so bili zadnji teden vrnjeni v Jugoslavijo, bilo mučenih in ubitih brez kakršnegakoli predhodnega sodnega postopka ali sodbe. Ti domobranci se niso nikdar borili proti zaveznikom, nasprotno, oni so reševali zavezniške pilote in pomagali zaveznikom, kjerkoli so mogli. Borili so se samo proti komunistom, ki so se v Sloveniji in drugih delih Jugoslavije obnašali kot roparji in morilci.«

Feldmaršal Aleksander ga je vprašal, kako ve, da so bili njihovi vojaki ubiti.

Meršol: »Obveščeni smo preko oseb, ki so zbežale, se vrnile preko gora in dale izjavo.«

Bil je tih, veren človek

Nato ga je vprašal, od kod so prišli in kaj je večina beguncev po poklicu. Odgovoril mu je, da so večinoma kmetje, ki so se umaknili »iz strahu pred komunističnimi morilci«, in nadaljeval: »Zahvaljujem se vam, g. feldmaršal, in drugim angleškim oblastem za vso pomoč in podporo do danes. Mi vas prosimo za azil, zaščito in pomoč tudi v prihodnje, prosim, pustite nas tu v Vetrinju, ne pošljite nas nazaj v Jugoslavijo, kar bi za mnoge med nami pomenilo mučenje in smrt.«

Aleksander je odgovoril: »Kar se mene tiče, lahko ostanete tu v Vetrinju. Bodite prepričani, da bomo vam in vašim ljudem pomagali.« Še isti dan zvečer je komandant vojaškega taborišča v Vetrinju poročnik Ames dobil nujno povelje, v katerem je pisalo, da noben Jugoslovčan ne bo vrnjen v Jugoslavijo ali izroččen jugoslovanskim četam proti svoji volji. Dr. Meršol je o tem ukazu zapisal naslednje: »S to odredbo feldmaršala Aleksandra so bili rešeni ne samo Slovenci v Vetrinju (okoli 6.000), ampak tudi vsi Jugoslovanci, kjerkoli na ozemlju angleške armade, bodisi da so bili v taboriščih ali izven njih. Upošteva joč, da so bili leta 1945 jugoslovanski komunisti zelo krvoločni, je bilo z gornjo odredbo gotovo rešenih smrti vsaj polovica slovenskih in ostalih jugoslovanskih beguncev v Avstriji in drugih državah, kar bi znašalo več tisoč jugoslovanskih življenj, mnogi drugi pa so bili rešeni ječe in prisilnega dela.«

Pisatelj Karel Mauser je Meršolovo delo in vlogo v Vetrinju primerjal z Mojzesovo. Leta 1949 se je dr. Meršol z družino preselil v Združene države Amerike, kjer je v Clevelandu odprl zasebno zdravniško ordinacijo. Potem ko mu je leta 1958 umrla žena, je sam dočakal visoko starost, umrl je 15. februarja 1981. Bil je tih, veren človek, ki je vse svoje življenje predal Bogu in službenju bližnjemu. Za njegov veliki trud in žrtvovanje se mu Slovenci zdaj odslužujemo z odkritjem spomenika v Škofovih zavodih in spominske plošče v vetrinjski cerkvi.

IVO ŽAJDELA